

Yurtbekler, V. & Pulat, A. (2026). Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokağın ontolojisi: Çok katmanlı bir mekânsal analiz modeli. *International Journal of Language Academy*, 14 (3), 183-202.

Volume 14/3 September 2026
p. 183-202

Article History:

Received

11/08/2026

Accepted

25/08/2026

Available online

30/09/2026

SEVİNÇ ÇOKUM'UN HİKÂYELERİNDE SOKAĞIN ONTOLOJİSİ: ÇOK KATMANLI BİR MEKÂNSAL ANALİZ MODELİ

**The Ontology of the Street in Sevinç Çokum's Short Stories: A
Multilayered Spatial Analysis Model**

Velipaşa YURTBEKLER¹

Ali PULAT²

Öz

Çalışmamız Sevinç Çokum'un seçilmiş hikâyelerinde sokağın anlatısal ve kültürel işlevlerini ortaya koymak ve farklı mekân kuramlarını bütünleştiren Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modelini geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Pierre Nora'nın hafıza mekânı (lieux de mémoire) yaklaşımı temel kuramsal eksen olarak benimsenmiş; Gaston Bachelard'ın mekân poetikası, Henri Lefebvre'in mekânın üretimi kuramı, Mikhail Bakhtin'in kronotop anlayışı ve Marc Augé'nin yok-mekân kavramı birbirini tamamlayan analitik katmanlar olarak bütünleştirilmiştir. Nitel araştırma yaklaşımına dayanan çalışmada doküman incelemesi ve metin çözümlemesi yöntemleri kullanılmış olup Sevinç Çokum'un sokak, mahalle, şehir ve gündelik yaşam olgusunu belirgin biçimde işleyen seçilmiş hikâyeleri betimsel ve tematik çözümleme yoluyla incelenmiştir. Bulgular, sokağın yalnızca olayların gerçekleştiği fiziksel bir çevre olmadığını; bellek, deneyim, toplumsallık, anlatısalılık ve modernleşme boyutlarının kesişiminde anlam kazanan çok katmanlı bir anlatı mekânı olarak yapılandırıldığını göstermektedir. Sokağın bireysel ve kültürel belleği taşıdığı, duyuşsal deneyimleri ve toplumsal aidiyeti ürettiği, anlatısal gelişimi biçimlendiren bir kronotop işlevi üstlendiği ve modernleşmenin yarattığı dönüşümleri görünür hale getirdiği belirlenmiştir. Çalışmanın özgün katkısı, farklı mekân kuramlarını ortak bir analitik çerçevede bütünleştiren ve farklı edebî metinlere uyarlanabilecek, uygulanabilir bir model önermesidir. Böylece çalışma, Türk edebiyatında mekân incelemelerine kuramsal ve yöntemsel açıdan bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Bu model, edebî mekânın bireysel, toplumsal ve kültürel boyutlarını birlikte değerlendirmeye olanak sağlayan bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çok katmanlı mekânsal analiz modeli, hafıza mekânı, mekân incelemeleri, Sevinç Çokum, sokak.

¹ Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, velipasa.yurtbekler@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8432-9732>

² Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ali.pulat@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8923-0782>

Abstract

This study examines the narrative and cultural functions of the street in selected stories by Sevinç Çokum and develops a Multilayered Spatial Analysis Model integrating different theories of space. Pierre Nora's concept of lieux de mémoire is adopted as the central theoretical axis, while Gaston Bachelard's poetics of space, Henri Lefebvre's theory of the production of space, Mikhail Bakhtin's chronotope, and Marc Augé's notion of non-place are integrated as complementary analytical layers. Based on a qualitative research approach, the study employs document and textual analysis to examine stories addressing streets, neighborhoods, cities, and everyday life through descriptive and thematic analysis. The findings demonstrate that the street is constructed not merely as a physical environment but as a multilayered narrative space shaped at the intersection of memory, experience, sociality, narrativity, and modernization. The street functions as a carrier of individual and cultural memory, a field of sensory experience and social belonging, a chronotopic structure shaping narrative development, and a space through which transformations produced by modernization become visible. The study's original contribution lies in proposing an applicable model that integrates different spatial theories within a unified framework and can be adapted to other literary texts, authors, and periods in Turkish literature.

Keywords: Multilayered spatial analysis model, Sevinç Çokum, sites of memory, spatial studies, street.

GİRİŞ

İnsan ile mekân arasındaki ilişki, yalnızca fiziksel çevrenin insan yaşamını biçimlendirmesiyle açıklanabilecek tek yönlü bir ilişki değildir. Mekân, bireyin deneyimlerini, toplumsal ilişkilerini ve kültürel belleğini üretirken aynı zamanda bu deneyimlerden yeniden şekillenen dinamik bir anlam alanı olarak varlık kazanır. Bu nedenle edebiyat incelemelerinde mekân, olayların geçtiği nötr bir dekor olarak değil; anlatının anlam katmanlarını oluşturan, karakterlerin psikolojik yönelimlerini görünür kılan ve toplumsal belleği taşıyan temel anlatı unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle son yıllarda edebiyat araştırmalarında gelişen mekân odaklı yaklaşımlar, metinlerdeki mekânsal örgütlenmenin kültürel bellek, kimlik, aidiyet ve toplumsal dönüşüm gibi olguların anlaşılmasında önemli bir kuramsal imkân sunduğunu gösterir niteliktedir.

Mekânın bellekle kurduğu ilişki, özellikle modernleşme süreçlerinin hızlandığı toplumlarda daha görünür hâle gelmektedir. Kentleşme, göç, kentsel dönüşüm ve gündelik yaşam pratiklerindeki değişimler yalnızca fiziksel çevreyi dönüştürmemekte; aynı zamanda bireylerin geçmişle kurduğu ilişkileri, aidiyet duygularını ve kolektif hafızayı da yeniden biçimlendirmektedir. Bu bağlamda Pierre Nora'nın (2006) geliştirdiği lieux de mémoire (hafıza mekânları) kavramı, doğal bellek ortamlarının çözülmesiyle birlikte belirli mekânların geçmişi temsil eden sembolik odaklara dönüşmesini açıklayan önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Nora'nın yaklaşımı, belleğin yalnızca bireysel bir zihinsel süreç olmadığını; toplumsal olarak anlam yüklenen mekânlar aracılığıyla yeniden üretildiğini göstermesi bakımından edebî metinlerin mekân çözümlemelerinde işlevsel bir kuramsal araçtır.

Pierre Nora'nın hafıza mekânı yaklaşımı, edebî mekânın bellek boyutunu açıklamada işlevsel olmakla birlikte mekânın deneyimsel, toplumsal, anlatsal ve modernleşmeyle ilişkili bütün boyutlarını tek başına karşılamamaktadır. Çalışmada bu çok boyutlu yapıyı çözümleyebilmek amacıyla farklı mekân kuramlarının birbirini tamamlayan açıklayıcı yönlerinden yararlanılmıştır. Bachelard'ın (2014) mekân poetikası, mekânın bireysel hafıza ve hayal gücüyle kurduğu ilişkiyi; Lefebvre'in (2014) mekânın üretimi yaklaşımı, mekânın toplumsal pratikler aracılığıyla nasıl üretildiğini; Bakhtin'in (2001) kronotop kuramı, anlatıdaki karşılaşma ve geçiş mekânlarının işlevini; Marc Augé'nin (2016) "yok-mekân" kavramı ise modern kentleşmenin kimliksizleştirici etkilerini açıklamada kuramsal bir zemin oluşturmaktadır. Bu çalışmada söz konusu kuramlar birbirinin alternatifi olarak

değil, Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokağın farklı işlevlerini açıklayan tamamlayıcı yaklaşımlar olarak ele alınmaktadır.

Türk hikâyeciliğinde kent, mahalle ve gündelik yaşam kültürünü güçlü bir anlatı duyarlılığıyla işleyen Sevinç Çokum, mekâna karakterlerin geçmişleri, toplumsal ilişkileri ve kültürel aidiyetleriyle bağlantılı anlatsal işlevler yüklemektedir. Özellikle sokak, mahalle ve semt gibi gündelik yaşam mekânları, karakterlerin geçmişle kurduğu ilişkiyi görünür kılan anlatsal düğüm noktalarına dönüşmektedir. Buna rağmen Çokum üzerine yapılan çalışmaların önemli bir bölümü nostalji, muhafazakârlık, şehir kültürü veya kültürel kimlik ekseninde yoğunlaşmış; sokağın hafıza mekânı olarak üstlendiği çok katmanlı işlevler, farklı mekân kuramlarını birlikte kullanan bütüncül bir yaklaşımla yeterince incelenmemiştir. Sokağın farklı mekân kuramlarını birlikte kullanan bütüncül bir yaklaşımla yeterince incelenmemiş olması, araştırmanın temel problem alanını oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacı, Sevinç Çokum'un seçilmiş hikâyelerinde sokağın üstlendiği anlatsal ve kültürel işlevleri Pierre Nora'nın hafıza mekânı yaklaşımı ekseninde incelemek; çözümlemeyi Bachelard, Lefebvre, Bakhtin ve Augé'nin mekân kuramlarıyla destekleyerek sokağın bireysel bellek, toplumsal aidiyet, emek, yabancılaştırma ve medeniyet tasavvuru bağlamında nasıl anlam kazandığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında metin analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş; seçilen hikâyeler ilgili kuramsal kavramlar çerçevesinde çözümlenmiştir. İnceleme kapsamına alınan hikâyelerin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yaklaşımı benimsenmiştir; sokak, mahalle, kent ve gündelik yaşamın anlatsal işlevlerinin belirgin biçimde temsil edildiği metinler çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Metinlerin çözümlenmesinde öncelikle sokakla ilişkili mekânsal göstergeler belirlenmiş, ardından bu göstergeler çalışmanın kuramsal çerçevesi doğrultusunda bellek, deneyim, toplumsallık, anlatsallık ve modernleşme katmanları altında değerlendirilmiştir. Böylece yorumlama sürecinin doğrudan kuramsal kavramlardan değil, metinde saptanan mekânsal göstergelerden hareketle yürütülmesi amaçlanmıştır. Analiz sürecinde aynı metinsel göstergenin birden fazla mekânsal işleve sahip olabileceği dikkate alınmış ve göstergeler bağlam içindeki baskın işlevlerine göre değerlendirilmiştir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Edebî metinlerde mekân; bireysel deneyimlerin, toplumsal ilişkilerin ve kültürel anlamların üretildiği çok katmanlı bir anlatı unsurudur. Mekânın söz konusu çok katmanlı niteliği, edebî çözümlemelerde farklı kuramsal yaklaşımların birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokak, tek bir kuramla açıklanamayacak kadar çok yönlü işlevler üstlenmektedir. Bu çalışmada Pierre Nora'nın hafıza mekânı yaklaşımı temel kuramsal eksen oluştururken, Gaston Bachelard, Henri Lefebvre, Mikhail Bakhtin ve Marc Augé'nin mekâna ilişkin yaklaşımlarından tamamlayıcı kuramsal araçlar olarak yararlanılmıştır.

2.1. Pierre Nora ve Hafıza Mekânı

Pierre Nora, modern toplumlarda geleneksel bellek ortamlarının (milieux de mémoire) giderek çözülmesiyle birlikte geçmişi temsil eden belirli kişi, olay, nesne ve mekânların simgesel birer hafıza mekânına (lieux de mémoire) dönüştüğünü ileri sürmektedir. Hafıza mekânları, geçmişin kendisini değil, geçmişe ilişkin toplumsal hatırlama pratiklerini temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle bu mekânlar, belleğin doğal olarak yaşandığı alanlar değil; belleğin bilinçli biçimde yeniden üretildiği sembolik odaklardır (Nora, 2006, s. 32).

Pierre Nora'nın hafıza mekânı yaklaşımı, Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokağın geçmişti taşıyan, bireysel ve toplumsal belleği bir araya getiren bir mekân olarak

değerlendirilmesinde temel kuramsal dayanaklardan birini oluşturmaktadır. Nora'nın hafıza mekânı kavramı, güncel bellek çalışmalarında da mekân ile hatırlama arasındaki ilişkinin açıklanmasında kullanılmaya devam etmektedir. Bununla birlikte yeni çalışmalar, hafıza mekânlarını geçmişi değişmeden muhafaza eden sabit alanlar olarak değil, geçmiş ile şimdi arasındaki ilişkinin yeniden kurulduğu ve anlamın sürekli üretildiği dinamik yapılar olarak değerlendirmektedir (Huang, 2020; Salerno, 2023).

2.2. Bachelard'ın Mekân Poetikasi

Gaston Bachelard (2014), mekânı geometrik bir yapı olarak değil, insanın hayal gücü ve belleğiyle kurduğu ilişkinin ürünü olan poetik bir deneyim alanı olarak ele almaktadır. Bachelard'a göre ev, oda, köşe, merdiven gibi gündelik mekânlar bireyin geçmiş deneyimlerini saklayan imgesel yapılardır. Dolayısıyla mekânın anlamı fiziksel özelliklerinden değil, bireyin o mekânla kurduğu yaşantısal ilişkiden doğmaktadır.

Bachelard'ın yaklaşımı, sokağın karakterlerde uyandırdığı işitsel, görsel ve duygusal çağrışımların çözülmesinde kullanılmaktadır. Sokağın sesler, görüntüler ve duygusal çağrışımlar aracılığıyla bellekte yeniden kurulması, mekâna poetik bir yaşantı alanı niteliği kazandırmaktadır.

2.3. Lefebvre ve Mekânın Toplumsal Üretimi

Henri Lefebvre, mekânın doğal ya da kendiliğinden var olan bir olgu olmadığını; toplumsal ilişkiler tarafından sürekli yeniden üretildiğini savunmaktadır (2014, s. 357). Ona göre mekân, ekonomik ilişkilerden kültürel pratiklere kadar uzanan toplumsal süreçlerin ürünüdür.

Lefebvre'nin toplumsal mekân yaklaşımı doğrultusunda sokak; gündelik yaşamın, komşuluk ilişkilerinin, emeğin ve dayanışmanın üretildiği toplumsal bir alan olarak ele alınmaktadır. Çorum'un hikâyelerinde özellikle mahalle yaşamını konu alan anlatılar, Lefebvre'in toplumsal mekân yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Lefebvre'in mekân yaklaşımının edebî metinlerin çözümlemesinde kullanılabilirliği güncel çalışmalarda da sürdürülmektedir. Nitekim Yuncu, Tuna Ultav ve Öner (2022), Lefebvre'in algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân ayrımını edebî mekânın çözümlemesinde analitik bir araç olarak kullanmış ve mekânın anlatı içinde bağımsız bir anlam üretme kapasitesine dikkat çekmiştir.

2.4. Bakhtin ve Kronotop

Mikhail Bakhtin (2001), zaman ve mekânın anlatı içerisinde birbirinden ayrılmaz biçimde örgütlendiğini ifade etmek amacıyla kronotop kavramını geliştirmiştir. Özellikle yol, eşik ve karşılaşma kronotopları, karakterlerin dönüşüm yaşadığı anlatsal düğüm noktalarını açıklamada önemli işlev görmektedir.

Bakhtin'in kronotop yaklaşımı doğrultusunda sokak, karakterlerin geçmişle, toplumla ve "öteki"yle karşılaştığı anlatsal bir eşik olarak değerlendirilmektedir. Karşılaşma ve geçişlerin aynı zaman-mekân düzleminde örgütlenmesi, sokağa bireysel deneyim ile toplumsal yaşam arasında bağ kuran kronotopik bir işlev kazandırmaktadır.

Kronotop kavramının edebî mekân çözümlemelerindeki işlevi güncel çalışmalarda da sürdürülmektedir. Yeni yaklaşımlarda kronotop, edebî metindeki mekânların yalnızca coğrafi konumlarını değil, zaman ile mekânın anlatı içinde birlikte örgütlenme biçimlerini açıklayan analitik bir araç olarak değerlendirilmektedir (Bushell et al., 2021).

2.5. Marc Augé ve Yok-Mekân

Marc Augé, geç modern toplumlarda ortaya çıkan havaalanı, alışveriş merkezi, otoyol ve benzeri geçiş alanlarını yok-mekân (non-lieu) olarak tanımlamaktadır. Yok-mekânlar,

tarihsel süreklilik, kimlik ve toplumsal ilişki üretmeyen; bireyin anonimleştiği geçici alanlardır (Augé, 2016).

Augé'nin yok-mekân kavramı, Sevinç Çokum'un modern kentleşme sonucunda dönüşen mahalle ve sokak tasvirlerinin yorumlanmasında analitik bir araç olarak kullanılmaktadır. Geleneksel mahalle dokusu ile modern kent mekânı arasındaki ayrım; kültürel bellek, aidiyet ve toplumsal ilişki üretme kapasitesi üzerinden değerlendirilmektedir. Kavram, modernleşmeyle dönüşen her kentsel alanı doğrudan sınıflandıran sabit bir kategori olarak ele alınmamaktadır. Augé'nin yaklaşımında belirleyici olan, mekânın fiziksel olarak modernleşmesinden çok kimlik, ilişkisellik ve tarihsellik kurduğu bağın zayıflamasıdır. Çokum'un hikâyelerindeki modern sokakların çözümlemesinde yok-mekân kavramı, kesin bir sınıflandırmadan çok aidiyet ve kültürel belleğin zayıflama ihtimalini açıklayan analitik bir araç işlevi görmektedir.

SOKAĞIN ONTOLOJİSİ: ANALİTİK ÇERÇEVE

Türk edebiyatı araştırmalarında mekânın anlatı kişisiyle kurduğu ilişkiyi merkeze alan yaklaşımlardan biri Korkmaz'ın çevresel ve algısal mekân ayrımıdır. Korkmaz (2017, ss. 12-13), anlatı mekânlarını "çevresel mekân" ve "algısal mekân" olmak üzere iki temel düzlemde ele almakta; algısal mekânları kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan ve anlam üreten yerler olarak değerlendirmektedir. Algısal mekânların kapalı-dar ve açık-geniş mekânlar biçimindeki ayrımı ise mekânın geometrik özelliklerinden çok anlatı kişisinin mekânla kurduğu ilişkinin niteliğini öne çıkarmaktadır (Korkmaz, 2017, ss. 13-14). Korkmaz'ın mekânı anlatı kişisinin algısı, deneyimi ve varoluşsal konumuyla ilişkilendiren yaklaşımı, sokağın edebî metindeki çok katmanlı işlevlerinin değerlendirilmesi bakımından çalışmanın kuramsal zeminini desteklemektedir.

"Sokağın ontolojisi" kavramı, burada sokağın klasik metafizikteki varlık statüsünü tartışmak amacıyla değil, edebî anlatı içinde kazandığı temel anlam ve işlev katmanlarını tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Sokak, edebî anlatıda belleğin taşındığı, bireysel deneyimin biçimlendiği, toplumsal ilişkilerin üretildiği, karşılaşma ve dönüşümlerin gerçekleştiği çok katmanlı bir anlam alanı olarak ele alınmaktadır.

Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli, sokağın ontolojik yapısını beş analitik katman üzerinden değerlendirmektedir. İlk katmanı oluşturan bellek katmanı, Pierre Nora'nın hafıza mekânı yaklaşımına dayanmaktadır. Bu düzlemde sokak, bireysel anılar ile ortak geçmişin kesiştiği ve kültürel sürekliliğin yeniden üretildiği simgesel bir alan olarak değerlendirilmektedir.

İkinci katman olan deneyim katmanı, Gaston Bachelard'ın mekân poetikası çerçevesinde şekillenmektedir. Burada sokak, ses, görüntü, koku ve duygusal çağrışımlar aracılığıyla birey tarafından yaşanan ve içselleştirilen poetik bir mekân niteliği kazanmaktadır.

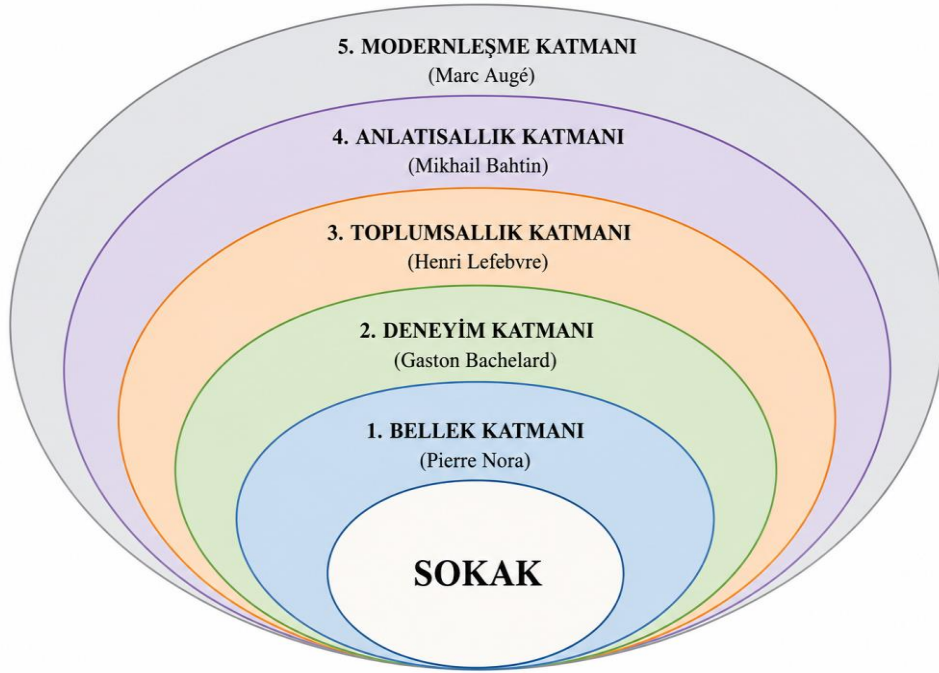
Üçüncü katmanı oluşturan toplumsallık katmanı, Henri Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimi yaklaşımına dayanmaktadır. Bu düzlemde sokak; gündelik yaşam pratiklerinin, emeğin, komşuluğun, dayanışmanın ve ortak yaşam kültürünün üretildiği sosyal bir alan olarak ele alınmaktadır.

Dördüncü katman olan anlatisallık katmanı, Mikhail Bakhtin'in kronotop kavramı doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu bağlamda sokak, karakterlerin geçmişleriyle, birbirleriyle ve kendi iç dünyalarıyla karşılaştıkları; anlatı zamanının yoğunlaştığı ve dönüşümün gerçekleştiği bir eşik ve karşılaşma mekânı olarak değerlendirilmektedir.

Beşinci katmanı oluşturan modernleşme katmanı ise Marc Augé'nin yok-mekân kavramıyla ilişkilidir. Bu katman, önceki dört katmanın doğal bir devamı olmaktan çok, onların zayıfladığı ya da kesintiye uğradığı karşıt durumu ifade etmektedir. Sokak; tarihsel

sürekliliğini, toplumsal ilişkilerini ve aidiyet üretme kapasitesini kaybettiğinde anonim ve kimliksiz bir dolaşım alanına dönüşmektedir. Modernleşme katmanı, bu dönüşümü sokağın ontolojik bütünlüğünü tehdit eden bir kriz düzlemi olarak değerlendirmektedir.

Modelde yer alan beş katman birbirinden bağımsız kategoriler değildir. Bellek, deneyim, toplumsallık ve anlatısallık katmanları sokağın anlam üreten yapısını birlikte oluştururken modernleşme katmanı bu yapının çözülme ihtimalini görünür kılmaktadır. Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli, sokağı bellek, deneyim, toplumsallık, anlatısallık ve modernleşme katmanlarının keşiştiği dinamik bir anlatı mekânı olarak ele almaktadır. Modeldeki katmanlar, metne önceden yüklenen kesin kategoriler şeklinde değil, hikâyelerde belirlenen mekânsal göstergelerin işlevlerini sistematik biçimde değerlendirmeye yarayan analitik araçlar olarak kullanılmıştır. Çözümleme sürecinde öncelikle sokak ve sokakla ilişkili ev, mahalle, dükkân, pazar, ses, yol, apartman ve benzeri mekânsal göstergeler belirlenmiş; ardından bu göstergelerin anlatı bağlamındaki işlevleri incelenmiştir. Belirlenen göstergeler, baskın işlevlerine göre bellek, deneyim, toplumsallık, anlatısallık ve modernleşme katmanlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bir göstergenin birden fazla katmanla ilişkili olduğu durumlarda ise göstergenin ilgili anlatı kesitindeki temel işlevi esas alınmıştır. Bu işlem sırası, kuramsal yorumların metinsel göstergelerden hareketle oluşturulmasını ve çözümleme sürecinin izlenebilir hâle getirilmesini amaçlamaktadır.

Görsel 1. Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli

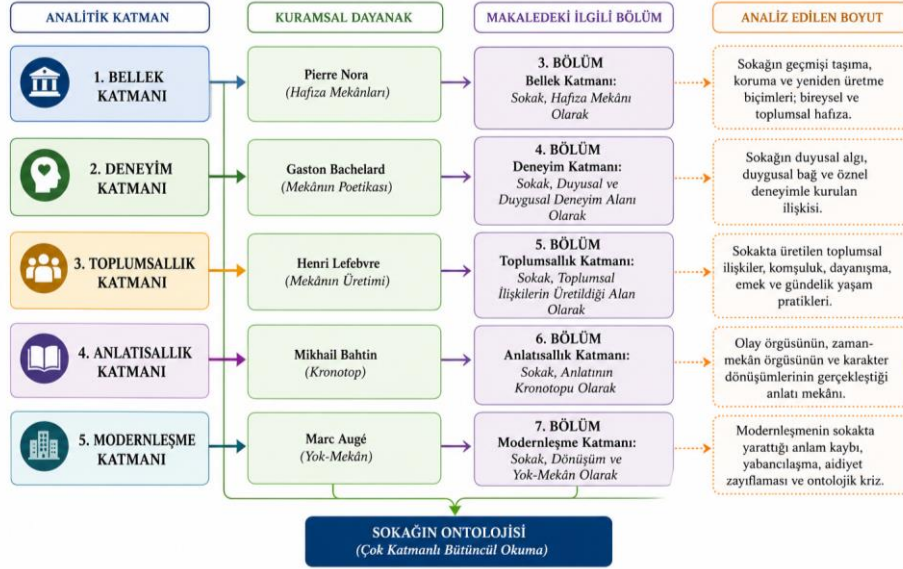
Çalışmada önerilen modelin görseli sokağın ontolojik yapısını bellek, deneyim, toplumsallık, anlatısallık ve modernleşme katmanları üzerinden kavramsallaştırmakta; bu katmanların birbirini tamamlayan bütüncül yapısını göstermektedir.

Tablo 1. Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli

Analitik Katman	Kuramsal Dayanak	Temel Analitik Soru	Sokağın Anlatıdaki İşlevi
Bellek Katmanı	Pierre Nora – Hafıza Mekânları	Sokak geçmişi ve kültürel belleği nasıl taşımaktadır?	Bireysel ve toplumsal belleğin korunduğu, geçmişin yeniden kurulduğu hafıza mekânıdır.
Deneyim Katmanı	Gaston Bachelard – Mekânın Poetikası	Sokak birey tarafından nasıl yaşanmakta ve duyumsanmaktadır?	Ses, görüntü, koku ve duygusal çağrışımlarla deneyimlenen poetik yaşantı alanıdır.
Toplumsallık Katmanı	Henri Lefebvre – Mekânın Üretimi	Sokakta hangi toplumsal ilişkiler ve yaşam pratikleri üretilmektedir?	Komşuluk, emek, dayanışma ve gündelik yaşamın üretildiği toplumsal mekândır.
Anlatısallık Katmanı	Mikhail Bakhtin – Kronotop	Sokak olay ve karakterlerin dönüşümünde nasıl işlev görmektedir?	Karşılaşmaların, geçişlerin ve anlatısal dönüşümlerin gerçekleştiği kronotop niteliğindeki anlatı mekânıdır.
Modernleşme Katmanı	Marc Augé – Yok-Mekân	Modernleşme sokağın anlam katmanlarını nasıl dönüştürmektedir?	Aidiyetin ve tarihsel sürekliliğin zayıfladığı, ontolojik bütünlüğün kriz yaşadığı dönüşüm alanıdır.

Çalışmada önerilen Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli Tablo 1’de özetlenmiştir. Sevinç Çokum’un hikâyelerindeki sokak temsillerini beş analitik katman üzerinden çözümlemektedir. Her katman belirli bir kuramsal yaklaşıma dayanmakta ve sokağın anlatı içerisindeki farklı işlevlerini açıklamaktadır.

Tablo 1’de gösterilen katmanlar birbirini dışlayan kategoriler değildir. Aynı hikâyede veya aynı mekânsal göstergede birden fazla katmanın birlikte bulunması mümkündür. Bu nedenle sınıflandırmada göstergenin yalnızca hangi kavramla ilişkilendirilebileceğine değil, anlatı bağlamında hangi işlevi öne çıkardığına dikkat edilmiştir. Örneğin bir sokak sesi geçmişi çağırması bakımından bellek katmanı ile, karakterin mekânı işitsel olarak deneyimlemesi bakımından ise deneyim katmanı ile ilişkilendirilebilir. Benzer biçimde bir sokakta gerçekleşen yürüyüş, gündelik bir toplumsal pratik oluştururken aynı zamanda anlatıda geçmiş ile şimdi arasında geçiş sağlayan kronotopik bir işlev de üstlenebilir. Bu yaklaşım, katmanlar arasındaki geçişkenliği korurken çözümlemenin hangi ölçüt üzerinden yapıldığını açık hale getirmektedir.

Görsel 2. Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modelinin Makaledeki Uygulama Haritası

Şekil 2, çok katmanlı mekânsal analiz modelinin makale yapısı içindeki uygulama haritasını göstermektedir. Her analitik katman, belirli bir kuramsal dayanağa yaslanmakta ve makalede ilgili bölümde çözümlenmektedir.

HAFIZA MEKÂNİ OLARAK SOKAK

Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli'nin ilk düzlemini bellek oluşturmaktadır. Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokağın anlatısal anlamı, geçmiş yaşantıları taşıma ve onları şimdiki zamanda yeniden hatırlatma işlevi üzerinden belirginleşmektedir. İnceleme, sokağın bireysel anılar ile ortak geçmişi bir araya getiren hafıza katmanından başlamaktadır. Bellek katmanı değerlendirilirken özellikle geçmişe dönüşü tetikleyen ev, ağaç, sokak, ses, eski yapı ve benzeri mekânsal göstergeler ile anlatıcının bu göstergeler karşısındaki hatırlama eylemleri birlikte dikkate alınmıştır.

Pierre Nora, modern toplumlarda doğal bellek ortamlarının giderek çözülmesiyle birlikte belirli kişi, nesne ve mekânların geçmişin simgesel taşıyıcıları hâline geldiğini ileri sürmektedir (2006, s. 29). Bu yaklaşım çerçevesinde hafıza mekânları, geçmiş olduğu gibi muhafaza eden fiziksel alanlar değil; geçmişin toplumsal olarak yeniden anlamlandırıldığı ve belleğin sürekliliğinin sağlandığı sembolik odaklardır. Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokak, bireysel anılar ile kolektif belleğin kesiştiği anlatısal bir hafıza mekânı olarak kurgulanmaktadır.

3.1. Hatırlamanın Mekânsallaşması: Bir Eski Sokak Sesi

Sevinç Çokum'un "Bir Eski Sokak Sesi" adlı hikâyesinde sokak, yalnızca çocukluk yıllarının geçtiği fiziksel bir çevre değil, geçmişin bellekte yeniden kurulduğu temel anlatı mekânıdır. Hikâyenin daha ilk cümlelerinde anlatıcının: "*Bir küçük evimiz, bir incir ağacımız, bir de çocukluğum vardı*" (Çokum, 2014a, s. 10) sözleri, çocukluk anılarının zamandan çok, belirli mekân unsurları aracılığıyla hatırlandığını göstermektedir. Anlatıcının çocukluğu anarken "çocukluğum" ifadesinden önce "ev" ve "incir ağacı"nı anması dikkat çekicidir. Bu sıralama, belleğin önce mekânı çağırdığını, çocukluğun ise bu mekânsal çağrışım aracılığıyla yeniden görünür hâle geldiğini düşündürmektedir. Özellikle

incir ağacı, yalnızca bahçeye ait bir ayrıntı değil; çocukluk yaşantısını bugüne taşıyan simgesel bir bellek odağı olarak işlev kazanmaktadır. Böylece hikâyede hatırlama, soyut bir zihinsel faaliyet olmaktan çıkarak mekân üzerinden gerçekleşen bir bellek deneyimine dönüşmektedir.

Hikâye ilerledikçe bu mekânsal belleğin yalnızca bireysel hatıraları değil, mahalleye ait ortak yaşantıyı da taşıdığı görülmektedir. Anlatıcının “*Bir zamanlar, bu sokağın bütün evleri ahşaptı. Şimdi onların boşluklarına yerleşmiş apartmanların soğuk yüzlerinde, kayıp tahtaların ruhlarını arıyorum*” (Çokum, 2014a, s. 9) ifadeleri, fiziksel dönüşümün ötesinde kültürel hafızanın çözülüşünü görünür hâle getirmektedir. Bu ifade dikkat çekici olan, anlatıcının kaybolan evleri değil; onların “*ruhlarnı*” aramasıdır. Ruh kelimesi ahşap evlerin yalnızca mimari yapılar olmadığını; komşuluk ilişkilerini, çocukluk hatıralarını ve mahalle kültürünü bünyesinde taşıyan yaşanmış mekânlar olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ahşap evler, yalnızca geçmişe ait yapıları değil, ortak yaşam kültürünü temsil ederken apartmanlar bu sürekliliği kesintiye uğratan modern yapılaşmanın simgesi hâline gelmektedir. Anlatıcının aradığı şey, yıkılmış evlerin maddi varlığı değil; o evlere anlam kazandıran yaşama biçimidir. Bu yönüyle sokak, geçmişin yalnızca hatırlandığı değil, bellek aracılığıyla yeniden anlamlandırıldığı bir hafıza mekânı olarak işlev kazanmaktadır.

Hatırlamanın mekânsallaşması yalnızca yapıların değişimiyle sınırlı değildir; anlatıcı için geçmişi yeniden kuran en önemli unsurlardan biri de sokağa ait seslerdir. Hikâyede çocukluk, yalnızca görülen evler ve sokaklarla değil, geçmişte işitilen seslerin bellekte yeniden canlanmasıyla da anlam kazanmaktadır. Seslerin bellekte yeniden canlanması, hatırlamanın işitsel bir deneyim olarak da kurulduğunu göstermektedir. Hikâyenin “Bir Eski Sokak Sesi” adını taşıması işitsel hatırlamanın anlatıdaki belirgin konumunu başlık düzeyinde de desteklemektedir. Anlatıcı geçmişi bir görüntü olarak değil, önce bir “ses” olarak çağırılmaktadır. Sokak, işitilen, hissedilen ve yeniden yaşanan çok katmanlı bir bellek alanına dönüşmekte; hatırlama eylemi de tek tek olayların anımsanmasından ziyade geçmişe ait duyusal bütünlüğün yeniden kurulmasıyla gerçekleşmektedir.

Pierre Nora’nın hafıza mekânı yaklaşımı, hikâyedeki bu anlatım biçimini açıklamada işlevsel bir kuramsal zemin sunmaktadır. Nora’ya göre hafıza mekânları, geçmişle kurulan doğal bağın zayıfladığı dönemlerde kolektif belleğin tutunduğu simgesel odaklardır (Nora, 2006, s. 177). Hikâyede fiziksel çevredeki değişime rağmen ev, sokak ve ses gibi geçmişe ait göstergelerin anlatıcının belleğinde yeniden ortaya çıkması, sokağın Nora’nın hafıza mekânı kavramıyla ilişkilendirilmesine imkân vermektedir. Çocukluk, mahalle kültürü ve ortak yaşantılar, artık doğrudan deneyimlenen gerçeklikler olmaktan çıkmış; sokak aracılığıyla yeniden hatırlanan ve anlam kazanan bellek unsurlarına dönüşmüştür. Bu bakımdan sokak, geçmişin geçtiği bir yer olmaktan çok, geçmişin yeniden kurulabildiği anlatsal bir hafıza mekânı niteliği kazanmaktadır. Dolayısıyla “Bir Eski Sokak Sesi”, çalışmada önerilen modelin bellek katmanını en belirgin biçimde görünür kılan hikâyelerden biri olarak değerlendirilebilir.

3.2. Görsel Belleğin Mekânsallaşması: Biri Ay Biri Yıldız

“Biri Ay Biri Yıldız” hikâyesinde sokak, bireysel hatıraların somutlaştığı ve geçmişin görsel izlerle yeniden kurulduğu bir hafıza mekânı olarak işlev görmektedir. Hikâyede yer alan Hüsnü Yusuf Sokağı, yalnızca bir ulaşım güzergâhı değil; çocukluk, mahalle kültürü ve ortak yaşama ilişkin anıları bünyesinde taşıyan simgesel bir mekân niteliğindedir. Cezmi’nin “*Ben Hüsnü Yusuf Sokağı’nı hiç unutmuyacağım*” (Çokum, 2016b, s. 157) sözü, bu sokağın fiziksel özelliklerinden çok kişisel ve ortak yaşantılarla kurduğu bağ nedeniyle hafızada yer ettiğini göstermektedir. Burada “hiç unutmuyacağım” ifadesi, sokak ile hatırlama arasındaki ilişkinin anlatıcı tarafından doğrudan kurulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle söz konusu örneğin bellek katmanında değerlendirilmesi, yalnızca mekânın

geçmişe ait olmasına değil, anlatıcının unutma ve hatırlama eksenindeki açık tutumuna dayanmaktadır.

Hikâyede görsel belleğin en yoğun biçimde somutlaştığı mekân eski köşktür. Köşkün taşıdığı, bahçesi, havuzu ve çevresindeki sessizlik ayrıntılı tasvirlerle anlatılırken; mekân yalnızca fiziksel özellikleriyle değil, geçmişe ait yaşantıları çağrıştıran görsel bir hafıza alanı olarak kurulmaktadır. Özellikle bahçede kısa süreliğine beliren nilüfer, geçmişin bütünüyle geri getirilemeyeceğini; yalnızca bellekte anlık görüntüler hâlinde yeniden görünür olabildiğini düşündürmektedir. Böylece köşk, anlatıcının geçmişi seyrettiği bir mekân değil, geçmişin görsel imgeler aracılığıyla yeniden kurulduğu anlatısal bir odak hâline gelmektedir.

Pierre Nora'nın hafıza mekânı yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde, hikâyedeki sokak ve ona ait görsel unsurlar geçmişin kendisini temsil etmez; geçmişin yeniden hatırlanmasını sağlayan simgesel odaklar olarak işlev görür. Bu nedenle anlatıda korunmaya çalışılan şey yalnızca tarihi çevre değildir. Asıl korunmak istenen, o çevreyle birlikte oluşan ortak yaşam kültürü ve kültürel bellektir. Sokak, bireysel hatıraların ötesinde mahalleye ait ortak değerleri ve toplumsal aidiyeti görünür kılan bir hafıza alanı hâline gelmektedir.

Hikâyede görsel bellek, yalnızca geçmişe ait mekânların zihinde korunmasını sağlamaz; aynı zamanda anlatıcının aidiyet duygusunu da biçimlendirir. Bu nedenle anlatıda korunmaya çalışılan yalnızca tarihi çevre değil; o çevreyle birlikte anlam kazanan yaşama biçimi ve kültürel bellektir. Pierre Nora'nın hafıza mekânı yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde Hüsnü Yusuf Sokağı, köşk, bahçe ve diğer görsel mekân unsurları, geçmişe doğrudan temsil eden nesneler değil; geçmişin yeniden hatırlanmasını sağlayan imgeler durumundadır. Böylece görsel bellek, anlatıda yalnızca geçmişe görünür kılan bir anlatım tekniği olmaktan çıkar; bireyin geçmişle kurduğu bağı ve kimlik sürekliliğini sağlayan temel anlatı mekanizmalarından biri hâline gelir. Dolayısıyla "Biri Ay Biri Yıldız", çalışmada önerilen analiz modelinin bellek katmanını, görsel imgelerin hafıza üretimindeki belirleyici rolü üzerinden destekleyen önemli hikâyelerden biri olarak değerlendirilebilir.

MEKÂNIN POETİKASI: BELLEĞİN DUYUSAL TAŞIYICISI OLARAK SOKAK

Çalışmada önerilen modelin ikinci katmanını "deneyim" oluşturmaktadır. Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokak, yalnızca geçmişe hatırlatan bir hafıza mekânı değildir; aynı zamanda bireyin duyuları aracılığıyla yeniden yaşadığı bir deneyim alanıdır. Bu yönüyle sokak, karakterlerde uyandırdığı çağrışımlar, duygular ve deneyimlerle anlam kazanmaktadır. Gaston Bachelard'ın mekân poetikası, bu deneyimsel boyutu açıklamak için uygun bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bachelard'a göre mekân, yalnızca içinde yaşanan fiziksel bir çevre değil; bireyin hayal gücünü, belleğini ve duygusal dünyasını şekillendiren bir alandır (2014, ss. 33-39). Çokum'un hikâyelerinde sokak da bu tecrübi niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. Deneyim katmanı değerlendirilirken özellikle ses, görüntü, nesne, atmosfer ve duygusal çağrışım gibi duygusal göstergeler ile karakterlerin bu göstergeler karşısındaki tepkileri birlikte dikkate alınmıştır.

4.1. İşitsel Bellek ve Mekânın Poetikası

"Bir Eski Sokak Sesi" hikâyesinde sokak, öncelikle işitsel unsurlar aracılığıyla anlam kazanmaktadır. Satıcı sesleri, çocukların oyunları, komşular arasındaki konuşmalar ve gündelik hayatın doğal akışı, anlatıcının belleğinde geçmişe yeniden canlandıran temel uyarıcılardır. "Açık saçık fıkralar, saklambaç çığlıkları, koyunların ağıllarına dönüşünü hatırlatan kapı çıngrakları, tıpkı o ağacın kökleri gibi içimde saklı" (Çokum, 2014a, s. 9). Bu sesler yalnızca çevresel ayrıntılar değildir; çocukluk yıllarına, mahalle kültürüne ve kaybolan yaşam biçimine açılan duygusal kapılardır. Çocuk çığlıkları, kapı çıngrakları ve

gündelik seslerin anlatıcının geçmişi yeniden yaşamasına aracılık etmesi, bu örneğin Bachelard'ın yaşantı temelli mekân anlayışıyla ilişkilendirilmesini mümkün kılmaktadır (2014, s. 36). Mekânın değeri fiziksel özelliklerinden değil, bireyde uyandırdığı çağrışımlardan kaynaklanmaktadır. Hikâyede de sokak, mimari yapısıyla değil; seslerin oluşturduğu atmosfer sayesinde yaşanan bir mekâna dönüşmektedir. Böylece anlatıcı geçmişi yalnızca hatırlamaz; onu yeniden duyar ve yeniden yaşar. Duyusal deneyim, anlatıcının geçmişle kurduğu bağı canlı tutan temel unsur hâline gelmektedir.

Çokum'un anlatımında işitsel unsurların öne çıkarılması, nostaljik bir atmosfer oluşturma ötesinde kültürel belleğin duyular aracılığıyla nasıl korunduğunu da göstermektedir. Sokakta yankılanan sesler bireysel hafızayı harekete geçirirken aynı zamanda ortak yaşam kültürünün de taşıyıcısı olmaktadır. Böylece sokak, işitsel deneyim aracılığıyla geçmişin yalnızca hatırlandığı değil, yeniden yaşandığı poetik bir mekân niteliği kazanmaktadır.

4.2. Ev ve Sokak Arasında Deneyimin Kuruluşu

Sevinç Çokum'un hikâyelerinde ev ve sokak birbirine karşıt iki mekân olarak değil, birbirini tamamlayan iki yaşantı alanı olarak kurgulanmaktadır. Ev bireyin iç dünyasını ve kişisel hafızasını koruyan mahrem alanı temsil ederken, sokak bu bireysel yaşantının toplumsal hayatla buluştuğu dış mekânı oluşturmaktadır. Karakterlerin evden sokağa yönelişi yalnızca fiziksel bir hareket değil; aynı zamanda içe dönük hatırlamadan ortak yaşama doğru ilerleyen deneyimsel bir geçiştir. Bu geçiş, özellikle gündelik hayatın ayrıntıları üzerinden görünür hâle gelmektedir. Sokakta karşılaşılan insanlar, dükkânlar, ağaçlar, çeşmeler ve mahalleye özgü diğer unsurlar karakterlerin çevreyle kurduğu duygusal ilişkiyi güçlendirmektedir. Böylece sokak, yalnızca dolaşılabilir bir alan olmaktan çıkar; bireyin kendisini ait hissettiği ve yaşamını anlamlandırdığı bir yaşantı mekânına dönüşür. Nitekim "Bitpazarı" hikâyesinde Hilmi Üstüngör'ün her hafta bitpazarına düzenli olarak gitmesi, orada karşılaştığı insanlar ve eski eşyalar sadece geçmişe dair hatıraları canlandırmakla kalmaz; şehir içinde kendini ait hissettiği bir çevre oluşturur. Bu yönüyle bitpazarı karakterin hafızasını, kimliğini ve aidiyet duygusunu besleyen bir deneyim mekânıdır: *"Hilmi Hoca, gözlerini resimden ayırmadan, bir süre bekledi orada. O eski kadının yelpazesine, ellerine bağlanmıştı bir kere. Böylesine ılık ve heyecanlı bir sabah, yeniden doğmayacaktı belki. Pazar, onun gençlik günlerini, çınar ağacının gövdesine asmıştı"* (2014a, s. 26). Bu pasajda "resim", "ılık ve heyecanlı sabah", "gençlik günleri" ve "çınar ağacı" aynı deneyim alanında birleşmektedir. Böylece bitpazarı, yalnızca geçmişle hatırlatan bir mekân olarak değil, karakterin görsel, duygusal ve zamansal çağrışımları birlikte yaşadığı bir deneyim alanı olarak belirginleşmektedir.

Bachelard'ın mekân poetikası açısından değerlendirildiğinde bu ilişki, ev ile sokak arasında keskin bir karşıtlık kurmaktan çok, yaşantının farklı boyutlarını tamamlayan bir bütünlüğe işaret etmektedir. Ev kişisel hafızayı korurken sokak bu hafızanın toplumsal deneyime açılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle Çokum'un hikâyelerinde sokak, bireysel belleğin dış dünyayla ilişki kurduğu poetik bir geçiş alanı olarak belirginleşmektedir. Bu değerlendirme, önerilen modelin deneyim katmanını somutlaştırmaktadır. Hikâyelerde sokak, yalnızca geçmişle hatırlatan bir mekân değil; duyular, çağrışımlar ve yaşantılar aracılığıyla bireyin dünyayı algılama biçimini şekillendiren dinamik bir deneyim alanı olarak işlev görmektedir. Böylece bellek katmanında kurulan anlam, deneyim katmanında derinleşmekte ve mekânın anlatı içindeki işlevi yeni bir boyut kazanmaktadır.

TOPLUMSAL MEKÂN OLARAK SOKAK: TOPLUMSALLIĞIN ÜRETİLDİĞİ YAŞAM ALANI

Çalışmada önerilen Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli'nin üçüncü katmanını "toplumsallık" oluşturmaktadır. Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokak, bireysel deneyimin

ötesinde toplumsal ilişkilerin kurulduğu ve yeniden üretildiği bir yaşam alanı olarak öne çıkmaktadır. Mahalle kültürü, komşuluk, dayanışma, emek ve gündelik hayatın paylaşımı, sokağın toplumsal anlamını belirleyen temel unsurlardır. Bu yönüyle sokak, yalnızca bireyin yaşadığı bir çevre değil, ortak yaşamın üretildiği sosyal bir mekân niteliği taşımaktadır. Henri Lefebvre'in mekânın üretimi kuramı, bu toplumsal boyutu açıklamak için uygun bir kuramsal zemin sunmaktadır. Lefebvre'e göre mekân, fiziksel özelliklerinden çok insanların gündelik yaşam pratikleriyle anlam kazanan toplumsal bir üretim alanıdır. Çokum'un hikâyelerinde de sokak, tam bu yönüyle dikkat çekmektedir. Toplumsallık katmanı değerlendirilirken özellikle komşuluk, esnafılık, emek, dayanışma, ritüel, gündelik tekrar ve ortak kullanım pratikleri metinsel göstergeler olarak dikkate alınmıştır. Yazarın "Yokuş Aşağı" hikâyesinde tasvir edilen dar yokuş, günün başlamasıyla birlikte seslerin birbirine karıştığı, insanların birbirini gördüğü ve organik komşuluk bağlarının inşa edildiği devingen bir toplumsal mekân niteliğindedir (2014a, ss. 111-124). Sokağın toplumsal üretime dayalı bu yapısı "Eskiciler Sokağı"nda da karşılık bulur; burada kaldırımlara taşan eski eşyalar, kaynak ustalarının ve mahalle esnafının ortak hayat ritmi, mekânın fiziksel sınırlarını aşarak farklı hayat tecrübelerinin ve emeğin kesiştiği toplumsal bir organizma meydana getirmektedir (2014a, ss. 192-198).

5.1. Emek ve Gündelik Hayatın Mekânı

Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokak, yalnızca dolaşılan ya da hatırlanan bir yer değildir. Aynı zamanda üretimin, çalışmanın ve gündelik hayatın sürdürüldüğü bir yaşam alanıdır: *"Beyazıt'a gelinceye kadar sessiz sokakların, ağır akışlı sabah mahmurluğunu seyretti. Oysa Pazar yeri, bir bayram yerini andırıyordu. Bir başka dünyaya ayak basmıştı sanki. Bu, hesapta olmayan bir kar yağışıyla karşılaşmaya benziyordu"* (2014a, s. 24). Bu pasajda "sessiz sokaklar" ile "bayram yerini andıran" pazar arasındaki karşıtlık, mekânın gündelik hareketlilik ve insan yoğunluğu aracılığıyla farklı bir toplumsal niteliğe kavuştuğunu göstermektedir. Dolayısıyla pazar yerinin toplumsallık katmanında değerlendirilmesi, yalnızca fiziksel kalabalığa değil, esnaf, müşteri, dolaşım ve ortak kullanım pratiklerinin aynı mekânda kesişmesine dayanmaktadır. Esnaf dükkânları, küçük işletmeler, sokakta çalışan insanlar ve mahalle ekonomisini ayakta tutan gündelik faaliyetler, sokağın toplumsal işlevini belirginleştirmektedir. Bu yönüyle emek, mekânın ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir.

Anlatıda emek yalnızca ekonomik bir faaliyet olarak sunulmaz. Esnaf ile müşteri arasındaki güven ilişkisi, komşuların birbirine destek olması ve gündelik hayatın ortak kuralları, sokakta kurulan sosyal bağların temelini oluşturur. Böylece sokak, bireylerin yalnızca karşılaştıkları değil, ortak yaşam kültürünü ürettikleri toplumsal bir çevreye dönüşmektedir. Lefebvre'in yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde bu durum, mekânın toplumsal olarak üretildiğini göstermektedir. Sokak, mimari yapısından bağımsız olarak insanların gündelik yaşam pratikleri sayesinde anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla anlatıda belirleyici olan unsur fiziksel çevre değil, bu çevrede kurulan toplumsal ilişkilerdir.

5.2. Mahalle Kültürü ve Toplumsal Aidiyet

Çokum'un hikâyelerinde mahalle kültürü, sokağın toplumsal kimliğini belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Sokakta kurulan komşuluk ilişkileri, ortak sevinç ve üzüntüler, gündelik ziyaretler ve karşılıklı yardımlaşma, bireylerin mahalleye aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Bu nedenle sokak, yalnızca bireysel yaşantıların gerçekleştiği bir mekân değil, toplumsal dayanışmanın görünür olduğu ortak bir yaşam alanıdır.

Mahalle kültürünün çözülmesi ise yalnızca fiziksel çevrenin değişmesi anlamına gelmez. Aynı zamanda insanların birbirleriyle kurdukları ilişkilerin zayıflaması ve ortak yaşam kültürünün dönüşmesi anlamını taşımaktadır. Çokum'un hikâyelerinde modern kentleşme karşısında duyulan kaygının temelinde de bu toplumsal çözülme yer almaktadır. Sokak

değiştikçe yalnızca mekân değil, mahalleyi oluşturan insan ilişkileri de değişmektedir: "*Şehir büyüyordu ur gibi salkım salkım. Büyüyen şehrin içinde insanlar cüceleşiyor, küçülüyordu. [...] Kapılarımızın ardında aşk öksüz, sevgi yetimdi, dostluk kimsesiz...*" (2021, s. 74). Buradaki "büyüyen şehir" ile "cüceleşen insan" karşıtlığı, fiziksel kentleşme ile toplumsal yakınlık arasındaki gerilimi metinsel düzeyde görünür kılmaktadır. Bu yönüyle sokak, bireyin kimliğini toplumsal çevre içerisinde kurmasına imkân sağlayan bir aidiyet alanı olarak belirginleşmektedir.

5.3. Kültürel Sürekliliğin Mekânı

Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokak, toplumsal ilişkilerin yanı sıra kültürel sürekliliğin de taşıyıcısıdır. Geleneksel meslekler, mahalle yaşantısı, esnaf kültürü ve kuşaklar boyunca aktarılan gündelik yaşam pratikleri, sokağın kültürel kimliğini oluşturmaktadır. "Güz Esintileri" (2014, s. 103-110) hikâyesinde sokağın gündelik alışkanlıklar etrafında bir ortak yaşam kültürü inşa etmesini en iyi Hüseyin Efendi'nin ritüelleri açıklar. Onun her gün Tuzbaba Yokuşu'ndan aynı güzergâhı geçmesi, esnafla ayaküstü sohbet etmesi ve Tuzbaba Türbesi'nin önünde dua etmesi, sokağın tekrarlanan eylemler aracılığıyla kültürel kimlik kazanan bir yaşam alanı olarak temsil edildiğini göstermektedir. Bu unsurlar sayesinde sokak, yalnızca bugünün değil, geçmişten bugüne aktarılan ortak yaşam biçimlerinin de temsil edildiği bir mekâna dönüşmektedir. Bu durum, Lefebvre'in mekân anlayışıyla uyumludur. Çünkü mekân, yalnızca fiziksel olarak kullanılan bir çevre değil; toplumsal ilişkilerin ve kültürel değerlerin sürekli yeniden üretildiği dinamik bir yapıdır. Çokum'un hikâyelerinde sokak da geçmişten devralınan kültürel mirası gündelik yaşam içerisinde yaşatan ve yeni kuşaklara aktaran toplumsal bir hafıza alanı olarak işlev görmektedir.

İncelenen örnekler, Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli'nin toplumsallık katmanını desteklemektedir. Hikâyelerde sokak, bireyleri bir araya getiren fiziksel bir çevre olmanın ötesinde; gündelik yaşamın, emeğin, komşuluğun ve kültürel sürekliliğin üretildiği toplumsal bir mekân olarak temsil edilmektedir. Böylece bellek ve deneyim katmanlarında kurulan anlam, toplumsallık katmanında ortak yaşama dönüşmekte ve sokağın anlatıdaki işlevi daha geniş bir çerçevede belirginleşmektedir.

KARŞILAŞMANIN VE GEÇİŞİN MEKÂNİ OLARAK SOKAK: BAKHTİN'İN KRONOTOP KURAMI

Çalışmada önerilen Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli'nin dördüncü katmanını "anlatısallık" oluşturmaktadır. Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokak, yalnızca hatırlanan, deneyimlenen ya da toplumsal ilişkilerin kurulduğu bir çevre değildir. Aynı zamanda olay örgüsünün yön değiştirdiği, karakterlerin geçmişleriyle ve birbirleriyle karşılaştıkları anlatısal bir eşik işlevi görmektedir. "Aziz'in Seccadesi" hikâyesinde Aziz'in "*eski çarşıların dipsiz, uğru kılıklı sokaklarına bütün yanlışlarını*" kusması; bu sokakların arınmanın gerçekleştiği geçiş mekânlarına dönüştüğünü göstermektedir (2016a, s. 95). Sokaklar burada sadece dolaşılacak yerler değildir: geçmiş yanlışların geride bırakıldığı ve yeni bir manevi hayatın başladığı eşik alanlarıdır. Bu yönüyle sokak, zaman ile mekânın birbirinden ayrılmadığı ve anlatının anlamının yoğunlaştığı bir yapıya dönüşmektedir. Mikhail Bakhtin'in kronotop kuramı, bu anlatısal işlevi açıklamak için uygun bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bakhtin'e göre kronotop, zaman ile mekânın anlatı içerisinde birbirini tamamlayan ve olayların gelişimini belirleyen temel örgütlenme biçimidir (2001, s. 315). Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokak da karakterlerin dönüşümünü mümkün kılan anlatısal bir kronotop olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatısallık katmanı değerlendirilirken sokakta gerçekleşen karşılaşma, yürüyüş, geçiş ve yön değiştirme eylemleri ile bu eylemlerin anlatı zamanı, karakterlerin geçmişle ilişkisi ve içsel dönüşümleri üzerindeki işlevleri dikkate alınmıştır.

6.1. Karşılaşmanın Mekânı Olarak Sokak

Sevinç Çokum'un hikâyelerinde sokak, karakterlerin yalnızca fiziksel olarak karşılaştıkları bir alan değildir. Aynı zamanda geçmişle bugün, bireysel hatıralarla toplumsal hafıza ve farklı hayat tecrübeleri arasında bağ kuran anlatsal bir karşılaşma mekânıdır. Sokakta gerçekleşen karşılaşmalar çoğu zaman olay örgüsünü değiştiren dramatik kırılmalar oluşturmaz; buna karşılık karakterlerin geçmişlerini yeniden değerlendirmelerine ve yaşadıkları çevreyi farklı bir gözle algılamalarına imkân sağlar. Bu yönüyle sokak, anlatının anlamını derinleştiren bir kesişme alanı olarak işlev görmektedir. Karşılaşılan insanlar, eski evler, dükkânlar ve mahalleye ait ayrıntılar karakterlerin belleğinde yeni çağrışımlar oluşturmakta; geçmiş ile şimdi arasında sürekli bir ilişki kurulmasını sağlamaktadır. Böylece karşılaşma, yalnızca iki kişinin bir araya gelmesi değil; zamanın farklı katmanlarının aynı mekânda buluşması anlamına gelmektedir. Nitekim "Çok Eskiden" adlı hikâyede ana karakter Tayyar'ın yıllar sonra Bursa sokaklarında dolaşırken eski tanıdıklarıyla karşılaşması, sokaktaki fiziksel hareket ile geçmişe yönelen hatırlama sürecinin birlikte ilerlediğini göstermektedir. Hikâyede sokak ortasında gerçekleşen bu temaslar, keskin bir olay örgüsü yaratmaktan ziyade karakterin derin bir içsel uyanış yaşamasına sebep olur. Sokağın sunduğu bu karşılaşma eşiği, karakteri geçmiş yıllara, pencere önündeki sedire oturup "Bursa işgalini anlatan" o puslu günlere ve Yunan kuvvetlerinin şehre "nasıl çöktüğünü, nasıl sökülüp gittiğini" hatırladığı o ağır toplumsal hafızaya geri götürmektedir (2014b, s. 37). Bu örnekte sokak, şimdiki zamanda gerçekleşen yürüyüş ile geçmişte yaşanan tarihsel olayların hatırlanmasını aynı anlatı düzleminde buluşturmaktadır. Dolayısıyla örneğin anlatsallık katmanında değerlendirilmesi, sokağın yalnızca hatırlanan bir yer olmasına değil, şimdiki zaman ile geçmiş arasında anlatsal geçişi mümkün kılan işlevine dayanmaktadır.

Bakhtin'in karşılaşma kronotopu açısından değerlendirildiğinde; sokak, anlatının hareket ettiği ve karakterlerin içsel dönüşümünün görünür hâle geldiği temel mekânsal odaklardan biridir. Bu nedenle karşılaşmalar, olay örgüsünün gelişimini destekleyen anlatsal düğüm noktaları olarak işlev görmektedir.

6.2. Eşik ve Geçiş Mekânı Olarak Sokak

Çokum'un hikâyelerinde sokak, ev ile dış dünya arasında kurulan ilişkinin de temel unsurudur. Karakterlerin evden sokağa çıkmaları, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil; bireysel yaşantıdan toplumsal hayata geçişi ifade eden anlatsal bir hareket niteliği taşımaktadır. Ev, kişisel hafızanın ve mahremiyetin korunduğu alanı temsil ederken sokak bu iç dünyanın toplumsal çevreyle buluştuğu ortak yaşam alanına dönüşmektedir. Bu geçiş, karakterlerin kendilerini ve yaşadıkları çevreyi yeniden değerlendirmelerine imkân sağlamaktadır. Sokakta gerçekleştirilen yürüyüşler, karşılaşmalar ve gözlemler yalnızca dış dünyaya yönelme değil; aynı zamanda bireyin kendi geçmişiyle yeniden yüzleşmesini mümkün kılan anlatsal süreçlerdir. Sokak, karakterlerin yaşamındaki karar, yüzleşme ve yön değiştirme anlarının yoğunlaştığı anlatsal bir eşik olarak işlev görmektedir. Nitekim Sevinç Çokum'un "Onlardan Kalan" adlı hikâyesinde anlatıcının, çocukluğunun geçtiği fakat artık apartmanlarla kuşatılmış olan eski mezarlık yolundaki yürüyüşü, sokağın bu içsel yüzleşme işlevini somutlaştırmaktadır. Anlatıcı, değişen çevre içinde geçmişin izlerini ararken fiziksel adımlarını doğrudan doğruya ruhsal bir sorgulamaya dönüştürür: "Şimdi bu yoldan içimde bir dalın kurduğunu düşünerek geçiyorum. Şurda burda tozlu birkaç glayole, eskiden kan kırmızısı açan, artık kiremit kırmızısına dönmüş bir iki karanfile rastlamsam, bir zamanlar o bahçelerin var olduğuna ben bile inanamayacağım" (2014b, s. 14). Yine, "Kalabalıkta" hikâyesindeki yürüyüş motifi de sokağın sadece şimdiki zamana değil, geçmişe doğru kıvrılan zihinsel bir eşik olduğuna işaret eder; zira sokağa atılan adımlar "yaşanan anlara, uzakta kalmış bir şeylerin arasından dolaşarak varır" (2014a, s. 166). Karakterlerin sokak boyunca ilerlerken dış dünyadaki nesneleri gözlemlemesi, bir

yönüyle kendi ruhlarındaki kırılmaları toplama gayretidir. Nitekim “Hüzün Gemileri” hikâyesinde karakterin sokakla kurduğu temas, “*gitgide koyulaşıp birikmiş bir düşüncenin parçalarını o sokaklardan*” (2016b, s. 28) devşirdiği ontolojik bir arayışa ve geçmişle sessiz bir eşikte yüzleşme anına karşılık gelmektedir. Bu üç örnekte ortak olan unsur, sokağın fiziksel hareket ile zihinsel hareketi aynı anlatı düzleminde birleştirmesidir. “Onlardan Kalan”da eski mezarlık yolundaki yürüyüş geçmişin izlerini aramaya, “Kalabalıkta”da sokağa atılan adımlar geçmiş zamanlara yönelmeye, “Hüzün Gemileri”nde ise sokakla kurulan temas karakterin birikmiş düşüncelerini yeniden değerlendirmesine aracılık etmektedir. Bu nedenle söz konusu örneklerin anlatısallık katmanında değerlendirilmesinde belirleyici ölçüt, sokağın yalnızca olayların gerçekleştiği yer olması değil, fiziksel hareket ile zamansal veya içsel geçiş arasında bağ kurmasıdır.

Bakhtin’in eşik kronotopu açısından değerlendirildiğinde bu durum, karakterlerin yaşamındaki dönüşüm anlarının belirli mekânlarda yoğunlaştığını göstermektedir. Çokum’un hikâyelerinde sokak, bu dönüşümün gerçekleştiği temel anlatı mekânlarından biridir.

6.3. Zamanın Yoğunlaştığı Anlatı Mekânı

Sevinç Çokum’un hikâyelerinde sokak, geçmiş ile bugünün aynı anlatı içerisinde birlikte var olmasını sağlayan zamansal bir yoğunlaşma alanıdır. Karakterler sokakta yürürken yalnızca içinde bulundukları zamanı yaşamaz; aynı zamanda geçmişte yaşanan olayları, çocukluk yıllarını ve mahalle kültürünü yeniden hatırlarlar. Böylece anlatının zamanı doğrusal ilerlemek yerine farklı zaman katmanlarının iç içe geçtiği çok boyutlu bir yapıya dönüşmektedir. Nitekim “Dünyanın Gurbet Hali” adlı hikâyede anlatıcının yağmurlu bir günde Tepebaşı ve Tarlabası sokaklarında gerçekleştirdiği yürüyüş, fiziksel hareket ile geçmişe yönelen hatırlama sürecinin aynı anlatı düzleminde birleştiğini göstermektedir. Anlatıcı, fiziksel olarak şimdiki zamanda ilerlerken; yürüdüğü her sokak ve gözlemlediği her eski yapı onun belleğindeki yitirilmiş mahalle kültürünü, eski komşulukları ve çocukluğunun seslerini yeniden canlandırır. Yürüyüş güzergâhı salt bir coğrafi geçiş alanı olmaktan çıkarak, zamanın doğrusal akışını kıran ve geçmişi şimdiki ana taşıyan devingen bir hafıza rotasına evrilmiştir (2019, s. 99).

Bakhtin’in kronotop kavramı, zamanın mekân içerisinde somutlaştığı anlatsal örgütlenmeyi ifade etmektedir (2001, s. 28). Çokum’un hikâyelerinde de sokak, farklı zaman katmanlarını bir araya getirerek geçmiş ile bugünü aynı anlatı düzleminde buluşturmaktadır. Bu nedenle sokak, anlatının zaman yapısını kuran temel unsurlardan biri hâline gelmektedir. Bu örneğin anlatısallık katmanında değerlendirilmesinde belirleyici olan, geçmişin yalnızca hatırlanması değil, hatırlama eyleminin sokaktaki fiziksel hareketle eş zamanlı olarak kurulmasıdır. Böylece yürüyüş güzergâhı, şimdiki zaman ile geçmiş zamanın anlatı içinde kesişmesini sağlayan mekânsal bir düzenleyici işlev üstlenmektedir. Hikâyelerde sokak, karakterlerin karşılaşmalarına, geçişlerine ve içsel dönüşümlerine aracılık eden anlatsal bir kronotop olarak işlev görmektedir. Söz gelimi “Yol Göründü” (2016b, ss. 169-174) hikâyesinde çocukluktan ilk gençliğe adım atan Osman’ın mahalle yollarında gerçekleştirdiği yürüyüş, zaman ve mekânın karakterin dönüşüm sürecinde birlikte işlev kazanması bakımından Bakhtin’in kronotop kavramıyla ilişkilendirilebilir (2001, s. 317). Osman’ın zihni sürekli geçmiş ile şimdi arasında gidip gelirken fiziksel olarak aynı sokakta yürümeye devam etmesi, zaman ile mekânın aynı anlatı düzleminde nasıl iç içe geçtiğini gösterir. Mahalle sokağı, yalnızca bir ulaşım güzergâhı değil; çocukluk oyunlarının hatırlandığı, Yusuf ağabeyin gidişiyle hissedilen ayrılığın ve büyüme sancılarının gerçekleştiği psikolojik bir zaman-mekân düğümüdür (2016b, s. 169-174).

MODERNLEŞMENİN MEKÂNSAL KRİZİ: MARC AUGÉ PERSPEKTİFİ

Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli'nin beşinci katmanını “modernleşme” oluşturmaktadır. Önceki bölümlerde sokak, belleğin korunduğu, deneyimin şekillendiği, toplumsal ilişkilerin üretildiği ve anlatsal dönüşümlerin gerçekleştiği bir mekân olarak değerlendirilmiştir. Ancak Sevinç Çokum'un hikâyelerinde bu özellikler her zaman korunmaz. Özellikle modernleşme ve kentleşme süreçleri, sokağın tarihsel kimliğini, toplumsal işlevini ve kültürel sürekliliğini zayıflatan bir dönüşüm alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişimi açıklamada Marc Augé'nin “yok-mekân” (non-lieu) kavramı önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Augé'ye göre yok-mekânlar, bireyin kimlik, bellek ve aidiyet ilişkisi kuramadığı; geçici kullanım amacıyla var olan anonim alanlardır (2016, ss. 18-19). Sevinç Çokum'un hikâyelerinde ise geleneksel sokak ile modern kent mekânı arasındaki gerilim, bu dönüşümün edebî yansımaları oluşturmaktadır.

Modernleşme katmanını değerlendirilirken fiziksel dönüşüm tek başına yeterli bir ölçüt olarak kabul edilmemiş; mekânın tarihsel sürekliliğinin, toplumsal ilişkilerinin, aidiyet üretme kapasitesinin ve kültürel bellekle bağının zayıflamasına işaret eden metinsel göstergeler birlikte dikkate alınmıştır. Bu nedenle Augé'nin yok-mekân kavramı, Çokum'un hikâyelerindeki bütün modern kentsel mekânları tanımlayan doğrudan bir sınıflandırma olarak değil, geleneksel sokağın anlam üretme kapasitesindeki aşınmayı değerlendirmeye yardımcı olan analitik bir araç olarak kullanılmıştır.

7.1. Modern Kent ve Aidiyetin Zayıflaması

Sevinç Çokum'un hikâyelerinde modern kent, çoğu zaman geleneksel mahalle düzeninin karşısı olarak sunulmaktadır. Eski sokakların yerini alan apartmanlar, geniş caddeler ve anonim yaşam alanları, yalnızca fiziksel çevrenin değişimini değil; bireyin yaşadığı mekânla kurduğu duygusal ilişkinin de zayıflamasını ifade etmektedir. Mahalle kültürünün çözülmesiyle birlikte komşuluk ilişkileri, ortak yaşam pratikleri ve gündelik dayanışma da giderek görünmez hâle gelmektedir. “Yüzyıl” adlı hikâyesinde, kentin betonlaşan yüzünün insan ruhunda ve mekân algısında yarattığı bu duygusal çoraklaşma ile yabancılaşma lirik bir üslupla doğrudan şöyle somutlaştırılmaktadır: “*Kalkıp pencereyi açtı. Damlardaki televizyon antenleri, mavi göğün altında duygusuz, anlamsız bir biçimde sıralanmıştı. Apartmanların yüzünde, pencerelerde, unutulmuş sıcaklıklar aradı. Yoktu. Sokaklara sıkıştırılmış, cansız, soğuk ve inmeli yapıları bunlar. Şehri saran, yeşilleri, mavileri yok eden bir bulaşıcı hastalık...*” (2014a, ss. 186-187). Bu pasajda “duygusuz”, “anlamsız”, “cansız” ve “soğuk” nitelemelerinin yeni yapılaşmayla birlikte kullanılması, anlatıcının modern kentsel çevreyi aidiyet ve yaşanmışlık duygusunun zayıfladığı bir mekân olarak algıladığını göstermektedir. Dolayısıyla burada modernleşme katmanının belirlenmesi yalnızca apartmanların fiziksel varlığına değil, bu yapıların anlatıcı tarafından sıcaklık, canlılık ve anlam kaybıyla ilişkilendirilmesine dayanmaktadır. Bu değişim, karakterlerin mekâna bakışını doğrudan etkilemektedir. Geçmişte güven, tanışıklık ve aidiyet duygusu uyandıran sokaklar, modern kentte bireyin yalnızlaştığı ve yabancılaştığı alanlara dönüşmektedir. Böylece sokak, ortak yaşamın sürdürüldüğü sosyal çevre olma niteliğini kaybetmeye başlamaktadır.

Augé'nin yok-mekân yaklaşımı açısından değerlendirildiğinde bu durum, mekânın fiziksel olarak varlığını sürdürmesine rağmen anlam üretme kapasitesinin zayıflaması olarak yorumlanabilir.

7.2. Yok-Mekâna Direnen Sokak

Sevinç Çokum'un hikâyelerinin modernleşmeyi mutlak bir kopuş olarak değerlendirmede gözden kaçırılmamalıdır. Geleneksel mahalle kültürünü yaşatan sokaklar, kültürel belleği ve toplumsal ilişkileri koruyan yaşama alanları olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle

yazarın anlatılarında sokak, modern kentin anonimleştirici etkisine rağmen aidiyet üretme kapasitesini bütünüyle kaybetmez. Mahalle yaşantısı, komşuluk ilişkileri, esnaf kültürü ve gündelik hayatın sürekliliği, sokağın kimliğini koruyan temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu unsurlar yalnızca geçmişe duyulan özlemi ifade etmez; aynı zamanda ortak yaşam kültürünün devam edebileceğine ilişkin bir umut da taşımaktadır. Böylece sokak, modernleşmenin dönüştürücü etkilerine karşı kültürel sürekliliğin korunabileceği bir yaşam alanı olarak temsil edilmektedir. Nitekim “Eskiciler Sokağı” adlı hikâye, esnaf kültürü ve mahalle yaşantısı üzerinden kültürel sürekliliğin nasıl temsil edildiğini gösteren örneklerden biridir. Hikâyede eskiciler, kaynak ustaları, kahvehane müdavimleri, işçiler ve mahalle sakinleri aynı sokakta karşılaşarak mekânı sürekli yeniden üretmektedirler. Sokağa yayılan dükkânlar, kaldırımlara taşan eski eşyalar ve ortak paylaşımların yaşandığı kahvehane; yalnızca ticari bir alan olmanın ötesine geçerek farklı kuşakların ve hayat tecrübelerinin bütünlüştüğü, yaşayan bir toplumsal organizmaya dönüşür. Çokum’un kurgusunda yıpranmış eşyaların esnaf eliyle onarılıp yeniden hayata kazandırılması, aslında unutulmaya yüz tutmuş ortak değerlerin ve mahalle hafızasının da geleceğe taşınmasını simgeler. Dolayısıyla anlatıda modern kentleşme ile gelenek, eski ile yeni arasındaki bu varoluşsal ilişki kesin bir kopuş üzerinden değil, süreklilik üzerinden kurulmaktadır (2014a, s. 192-198). Bu yönüyle Sevinç Çokum’un hikâyelerinde modernleşme, sokağın tamamen yok olduğu bir süreç olarak değil; anlam katmanlarının zayıfladığı ancak bütünüyle ortadan kalkmadığı tarihsel bir dönüşüm olarak ele alınmalıdır.

“Eskiciler Sokağı” örneğinde esnaf, kahvehane, eski eşya, onarım ve ortak kullanım pratiklerinin bir arada bulunması, mekânın toplumsal ilişki ve kültürel bellek üretme kapasitesini sürdürdüğünü göstermektedir. Bu nedenle söz konusu sokak, Augé’nin yok-mekân kavramının doğrudan bir örneği olarak değil; kimlik, ilişkisellik ve tarihsel süreklilik özelliklerini koruması bakımından yok-mekânlaşma eğilimine karşıt bir mekânsal yapı olarak değerlendirilmektedir.

7.3. Ontolojik Süreklilik ve Mekânın Korunması

Sevinç Çokum’un hikâyelerinde sokak, yalnızca fiziksel varlığı sürdürdüğü için değil; bellek, deneyim, toplumsallık ve anlatısallık katmanlarını koruyabildiği ölçüde anlam kazanmaktadır. Modernleşme bu katmanların zayıflamasına yol açsa da yazarın anlatıları, kültürel belleğin ve ortak yaşamın tamamen ortadan kalkmadığını göstermektedir. Bu nedenle sokak, geçmiş ile gelecek arasında süreklilik kuran ve toplumsal kimliği yeniden üreten temel anlatı mekânlarından biri olmayı sürdürmektedir. Bu bakımdan Augé’nin yok-mekân kavramı, Sevinç Çokum’un hikâyelerinde doğrudan karşılığı bulunan sabit bir mekân kategorisi olarak değil, geleneksel sokak kültürünü tehdit eden dönüşümü açıklamaya yardımcı olan analitik bir araç olarak kullanılmaktadır (Augé, 2016). Augé’nin yaklaşımında kimlik, ilişkisellik ve tarihsellik, yer ile yok-mekân arasındaki ayrımın temel belirleyicileri arasındadır (Augé, 2016). Çokum’un anlatılarında ise kültürel bellek, mahalle yaşantısı ve gündelik toplumsal ilişkilerin sürdürülmesi, modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan anonimleşme ve aidiyet kaybına karşı sokağın anlam üretme kapasitesini koruyan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu çözümleme, analiz modelimizin modernleşme katmanını somutlaştırmaktadır. Hikâyelerde sokak, modern kentleşmenin etkisiyle anlam katmanlarını kısmen yitirse de bellek, deneyim, toplumsallık ve anlatısallık eksenlerinde yeniden üretilmeye devam etmektedir. Böylece modernleşme, önceki dört katmanı ortadan kaldıran bir süreç değil; onların sürekliliğini sınavan tarihsel bir kırılma olarak belirginleşmektedir. Nitekim “Hüzün Gemileri” adlı hikâyenin finali, modernleşmeyle birlikte fiziksel çevrede meydana gelen değişime rağmen kültürel belleğin sokakla kurduğu ilişkinin sürdürüldüğüne işaret etmektedir. Hikâyede eski İstanbul sokaklarının, tramvayların ve çeşmelerin kentsel dönüşümle birlikte fiziksel olarak aşındığı gösterilse de yazar bu değişimi mutlak bir yok oluş olarak kabul etmez. Anlatıcının zihninde çocukluk

oyunları, komşuluk ilişkileri ve ortak hafıza bütün canlılığıyla korunmaya devam eder. Anlatının sonunda yöneltilen “Bu sokaklar bitti mi dersin?” sorusuna “Yok, dedi. Bitmedi.” cevabının verilmesi, fiziksel çevredeki dönüşüme rağmen sokağın anlatıcının belleğinde ve aidiyet dünyasında varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir (Çokum, 2016b, s. 32). Bu örnek, kentsel modernleşmenin fiziksel çevrede yarattığı değişime rağmen aidiyet, hatırlama ve kültürel süreklilik işlevlerinin anlatı düzeyinde bütünüyle ortadan kalkmadığını göstermektedir. Bu bakımdan sokak, Augé’nin yok-mekân kavramıyla ilişkilendirilen anonimleşme eğiliminin karşısında, belleğin ve aidiyetin yeniden üretilebildiği bir anlatı mekânı olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada Sevinç Çokum’un seçilmiş hikâyelerinde sokak; bireysel hafızanın, duyuşal deneyimin, toplumsal ilişkilerin ve anlatsal anlamın biçimlendiği çok katmanlı bir anlatı mekânı olarak incelenmiştir. Pierre Nora’nın hafıza mekânı yaklaşımı temel kuramsal eksen olarak benimsenmiş; Gaston Bachelard’ın mekân poetikası, Henri Lefebvre’in mekânın üretimi kuramı, Mikhail Bakhtin’in kronotop anlayışı ve Marc Augé’nin yok-mekân kavramı bu çözümlemeyi tamamlayan kuramsal yaklaşımlar olarak birlikte değerlendirilmiştir. Böylece Sevinç Çokum’un hikâyelerindeki sokak temsilleri, tek bir kuramsal bakış açısıyla açıklanamayacak çok katmanlı bir yapı içerisinde ele alınmıştır.

İnceleme sonucunda sokak, öncelikle bireysel ve toplumsal belleğin korunduğu bir hafıza mekânı olarak belirginleşmektedir. Mahalle yaşamı, komşuluk ilişkileri, gündelik hayatın ritmi ve geçmişe ait duyuşal izler, sokağın kültürel belleğin sürekliliğini sağlayan temel unsurlarıdır. Bununla birlikte sokak, yalnızca geçmiş hatırlatan bir mekân değildir; bireyin sesler, görüntüler ve gündelik yaşantılar aracılığıyla geçmiş yeniden deneyimlediği poetik bir yaşantı alanıdır. Bu yönüyle bellek ile deneyim birbirini tamamlayan iki temel katman olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca, incelenen hikâyelerde geçmiş dönüşü sağlayan sokak, ev, eski yapı ve ses göstergeleri ile karakterlerin bu göstergeler karşısındaki hatırlama ve duyuşal deneyimlerinin birlikte değerlendirilmesi yoluyla ulaşılmıştır.

İncelenen hikâyelerdeki komşuluk, esnafılık, emek, dayanışma ve ortak kullanım pratikleri, sokağın toplumsal ilişkilerin üretildiği bir anlatı mekânı olarak temsil edildiğini göstermektedir. Mahalle kültürü, komşuluk, emek ve gündelik yaşam pratikleri, sokağın toplumsal anlamını oluşturan temel unsurlardır. Bunun yanında sokak, karakterlerin geçmişleriyle, birbirleriyle ve yaşadıkları çevreyle karşılaştıkları anlatsal bir eşik işlevi görmektedir; olay örgüsünün gelişiminde ve karakterlerin içsel dönüşümünde belirleyici rol üstlenmektedir. Modernleşme süreci ise bu katmanları zayıflatan tarihsel bir kırılma olarak hikâyelerde önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel sokak dokusunun çözülmesiyle birlikte aidiyet, komşuluk ve ortak yaşam kültürü de dönüşmekte; buna rağmen Çokum’un hikâyeleri kültürel belleğin tamamen ortadan kalkmadığını, farklı biçimlerde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu değerlendirmede toplumsallık katmanı komşuluk, esnafılık, emek ve ortak yaşam göstergeleri üzerinden; anlatsallık katmanı karşılaşma, yürüyüş ve zamansal geçişler üzerinden; modernleşme katmanı ise aidiyet, ilişkisel ve kültürel süreklilikteki zayıflamaya işaret eden göstergeler üzerinden belirlenmiştir.

Elde edilen bulgular, Sevinç Çokum’un hikâyelerinde mekânın anlatının kurucu unsurlarından biri olduğunu belirten önceki çalışmalarla genel olarak örtüşmektedir. Yılmaz’ın (2012) Çokum’un hikâyelerinde zaman, mekân ve şahıs kadrosunu birlikte değerlendiren çalışması, yazarın mekân tercihlerinin gerçek hayatla ve toplumsal çevreyle güçlü bağlar taşıdığını göstermektedir. Kundak ve Yanardağ (2019) da Çokum’un hikâyelerinde İstanbul’un ve gündelik yaşam çevresinin anlatının yapısal unsurları arasındaki önemine dikkat çekmektedir. Bu araştırmanın söz konusu çalışmalardan ayrıldığı nokta ise sokağı yalnızca hikâyenin yapı unsurlarından biri olarak değerlendirmek

yerine, bellek, deneyim, toplumsallık, anlatısallık ve modernleşmenin kesiştiği çok katmanlı bir anlam alanı olarak çözümlenmesidir. Böylece mevcut bulgular önceki çalışmaların mekâna ilişkin tespitlerini desteklerken, sokağın farklı kuramsal yaklaşımların birlikte kullanılmasını gerektiren çok boyutlu işlevini daha belirgin hâle getirmektedir.

Araştırmanın temel katkısı, Sevinç Çokum'un hikâyelerindeki sokak temsillerini açıklamak amacıyla geliştirilen Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modelidir. Model, sokağı bellek, deneyim, toplumsallık, anlatısallık ve modernleşme katmanları üzerinden değerlendirmeyi önermektedir. Böylece sokak, yalnızca fiziksel bir kent unsuru değil; kültürel belleğin, bireysel deneyimin, toplumsal ilişkilerin ve anlatısal dönüşümün kesiştiği dinamik bir anlam alanı olarak değerlendirilmektedir.

Çok Katmanlı Mekânsal Analiz Modeli bu çalışmada Sevinç Çokum'un seçilmiş hikâyeleri üzerinde uygulanmış olduğundan, modelin farklı yazar ve metinlerdeki açıklayıcılığı ayrıca sınanmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte bellek, deneyim, toplumsallık, anlatısallık ve modernleşme katmanlarını birlikte değerlendiren yapısı, mahalle, sokak ve şehir olgusunu merkeze alan farklı edebî metinler üzerinde gerçekleştirilecek karşılaştırmalı çalışmalar için bir analiz önerisi sunmaktadır. Gelecek araştırmalarda modelin farklı dönem, tür ve yazarlara ait metinlerde uygulanması hem modelin analitik sınırlarının belirlenmesine hem de Türk edebiyatındaki mekân temsillerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Augé, M. (2016). *Yok-yerler: Üstmodernliğin antropolojisine giriş* (T. Ilgaz, Çev.; 2. basım). Daimon Yayınları.
- Aydın, İ. (2020). Sevinç Çokum'un Rozalya Ana adlı hikâyesinde eşdizimsel örüntü görünüşleri ve kelimelerin duygu değeri üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(4), 1472-1488.
- Bachelard, G. (2014). *Mekânın poetikası* (A. Tümertekin, Çev.; 2. basım). İthaki Yayınları.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnaval'dan romana: Edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar* (C. Soydemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bushell, S., Butler, J. O., Hay, D., Hutcheon, R., & Butterworth, A. (2021). Chronotopic cartography: Mapping literary time-space. *Journal of Victorian Culture*, 26(2), 310-325. <https://doi.org/10.1093/jvcult/vcab004>
- Çokum, S. (2014a). *Bir eski sokak sesi* (1. basım). Kapı Yayınları.
- Çokum, S. (2014b). *Onlardan kalan* (1. basım). Kapı Yayınları.
- Çokum, S. (2016a). *Beyaz bir kuy* (1. basım). Kapı Yayınları.
- Çokum, S. (2016b). *Evlerinin önü* (1. basım). Kapı Yayınları.
- Çokum, S. (2019). *Al çiçeğin moru* (3. basım). Kapı Yayınları.
- Çokum, S. (2021). *Gece kuşu uzun öter* (2. basım). Kapı Yayınları.
- Huang, Y. (2020). Les lieux de mémoire" and Pierre Nora's writing of French national history. *Chinese Studies in History*, 53(2), 150-170. <https://doi.org/10.1080/00094633.2020.1735845>
- Korkmaz, R. (2017). Romanda mekânın poetiği. V. Şahin & R. Korkmaz (Ed.), *Romanda mekân: Romanda mekân poetiği ve çözümlemeler* içinde (2. basım, ss. 9-26). Akçağ Yayınları.
- Kundak, G., & Yanardağ, M. F. (2019). Milli kültür ve tarihimize hayat veren yazar "Sevinç Çokum'un, Evlerinin Önü ve Rozalya Ana adlı hikâye kitapları üzerine bir yapı incelemesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 84-102.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Ergüden, Çev.; 2. basım). Sel Yayıncılık.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları* (M. E. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.

- Salerno, D. (2023). Stories that shape spatialities: Lieu and milieu de mémoire through the lens of narrativity. In C. Demaria & P. Violi (Eds.), *Reading memory sites through signs: Hiding into landscape* (pp. 31-53). Amsterdam University Press. https://doi.org/10.5117/9789463722810_ch01
- Yılmaz, A. (2012). Sevinç Çokum'un hikâyelerinde tahkiyenin üç unsuruna (zaman, mekân, şahıs kadrosu) umumî bir bakış. *Gazi Türkiyat*, 1(10), 211-232.
- Yuncu, B., Tuna Ultav, Z., & Öner, A. C. (2022). Analyzing literary space through 'the spatial triad' by Henri Lefebvre in Orhan Pamuk's *The Museum of Innocence*. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 237-252. <https://doi.org/10.32600/huefd.958012>